

Nuo Agripas iki Plinijaus: Vysla I a. romėnų geografinėje literatūroje

DARIUS ALEKNA

Vytauto Didžiojo universitetas, Švietimo akademija, T. Ševčenkos g. 31, 03111 Vilnius

El. paštas darius.alekna@vdu.lt

Tiek dar šniokščiančių upių – kitų sūnų Okeano

Žemėj yra, kuriuos Tetija valdovė pagimdė.

Jų vardus pasakyt sunku mirtingajam žmogui,

Žino juos žmonės, tik tie, kurie prie tų upių gyvena.

Heziodas, *Teogonija*, 369–370 (vert. A. Kairienė)

Greta gintaro Antikos žinios apie Vyslą galėtų būti viena iš nuorodų, kuria sekdami galime sutikti jos žemupyje ir dešiniajame vidurupio krante (pagal vietovardžių duomenis) gyvenusias baltų gentis. Pateikiame straipsnyje apžvelgiamos pirmosios žinios apie Vyslą romėnų geografiniuose raštuose (Agripas žemėlapis, Pomponijus Mela, Plinijus Vyresnysis) ir analizuojami jų duomenys pirmiausia atsižvelgiant į tų žinių kontekstą (karinė romėnų ekspansija į Germaniją, Iliriją, Panoniją) ir santykį su kitomis tuo metu pasirodžiusiomis geografinėmis žiniomis apie Germaniją, Dakiją, Sarmatiją ir Skitiją.

Raktažodžiai: Vysla, geografija, Agripa, Mela, Plinijus Vyresnysis

KODĖL VYSLA?

Rašytiniuose Antikos šaltiniuose ieškodami žinių apie senuosius baltus ir jų žemes tyrėjai turi vieną puikų vedlį – gintarą: jis leidžia Tacito aiščiams tapti matomais ne tik istorijos tekstuose, bet ir archeologų kasinėjimuose, susekti garsųjį gintaro prekybos kelią į Romos imperiją ir rekonstruoti sudėtingą mainų grandinę tarp pietrytinio Baltijos pajūrio ir už Dunojaus esančių civilizacijų. Tačiau šiame straipsnyje siūlysimė pasukti kitu keliu: ne ką prastesnis vedlys galėtų būti ir Vysla – šiandien didžiausia kaimyninės Lenkijos upė. Tokiam pasirinkimui turime nemenką pagrindą: dešiniajame jos krante beveik iki vidurupio, kalbininkų tvirtinimu, reguliariai randame baltiškų vietovardžių, daugiausia hidronimų. O pačiame žemupyje, net ir kairiajame krante, Pamaryje, jie dar tęsiasi į vakarus kokius 200 km: pats vakariausias toks hidronimas yra upės Persantės (lenk. *Parsęta*, vok. *Persante*) pavadinimas. Nuo jos žiočių iki Oderio žiočių (Svinos, lenk. *Świna*, vok. *Swine*) – nepilnas šimtas kilometrų (1 pav.).

1 pav. Baltų kalbinė erdvė šiuolaikiniame žemėlapyje (Jovaiša, E. *Aisčiai. Kilmė*. Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuvos mokslų akademija, 2012, p. 20)

Vysla Romos akiratyje atsiduria pačioje I a. pr. Kr. pabaigoje – I a. po Kr. pradžioje, tuo pačiu metu kaip ir kitos didžiosios į Šiaurės jūrą įtekančios upės: Elbę pirmą kartą apie 14 m. po Kr. pamini imperatorius Augustas (*Res gestae* 26, 2), Vėzerį – Strabonas (*Geographica* VII, 1, 3; C 291; pirmas leidimas 7 m. pr. Kr., antras apie 23 m. po Kr.), Emsą – taip pat Strabonas (*Geographica* VII, 1, 3; C 291). Net ir pats Reinas paminėtas nedaug anksčiau: pirmą kartą apie šią upę papasakoja Cezaris (*De bello Gallico* I, 1, 3; 2, 3) 58–52 m. pr. Kr.

Visą šį staigų žinių apie Germaniją ir už jos į rytus esančias šalis gausėjimą turėtume sieti su Cezario pradėta, Augusto ir kitų Julijų-Klaudijų energingai ir permainingai tęsta Germanijos nukariavimų politika (1). Žinia, kad Augustas buvo užsimojęs rytinę Germanijos sieną nuo Reino pastūmėti prie Elbės (16–13 m. pr. Kr.). Karų pradžioje romėnus lydėjo sėkmė: 12–9 m. pr. Kr. Klaudijus Neronas Druzas (38–9 m. pr. Kr.), daug kartų sumušęs įvairias gentis, pasiekia Elbę, 6–2 m. pr. Kr. Liucijus Domicijus Ahenobardas (49 m. pr. Kr. – 25 m. po Kr.) jau kariauja dešiniajame Elbės krante. 1–4 m. po Kr. Germanijoje veikia Druzo brolis Tiberijus: jo vadovaujamas laivynas pasiekia Kimbrų (dab. Jutlandijos) pusiasalį, kurio gyventojai pasiskelbia Romos draugais. Germanijos gentys elgiasi įvairiai: vienos bendradarbiauja su romėnais, kitos sukyla ir priešinasi.

(1) Apie strateginius Augusto planus žr. [26, 249–251].

Didžiausia katastrofa romėnus ištinka 9 m. po Kr.: trys legionai žūva Teutoburgo miško mūšyje, jų vadas Varas nusižudo. Romėnai atsitraukia iki Reino, gelbėti reikalus čia vėl siunčiamas Tiberijus (10–13 m. po Kr.), paskui – Druzo sūnus Germanikas (14–16 m. po Kr.). 17 m. po Kr. jau imperatorius Tiberijus nurodo nutraukti karinius veiksmus į rytus nuo Reino. Vėliau anapus Reino Klaudijaus, Nerono ir Vespasiano laikais kariaujama dažniausiai atsakant į įvairių genčių sukilimus ir išpuolius (41 m., 47 m., 54 m., 69–70 m.). Paskutinė romėnų ofenzyva – prie Vespasiano 72 m. užkariauti ir porą amžių išlaikyti *Agri Decumates* (dab. pietvakarinė Vokietija nuo Reino aukštupio iki Bavarijos vidurio). Po aršių I a. po Kr. kovų vakarinės ir pietinės Germanijos sienos nurimsta geram šimtui metų. Kovos vėl atsinaujins II a. pabaigoje, bet jau ne prie Reino, o kai pietrytiniame Germanijos kampe kyla germanų pradėti Markomanų karai (166–180 m.).

Kaip sakyta, žinių apie Vyslą atsiradimą ir paplitimą paskatino kariniai romėnų žygiai į Germaniją. Tačiau šios geografinės žinios su kariuomene susiję ir kitu būdu: jos pirmiausia buvo reikalingos pačiai kariuomenei, kariuomenė jas rinko ir sistemino. Gausūs ir dažniausiai sėkmingi romėnų karo žygiai į anksčiau jiems nepažintas teritorijas rodo, kad kariuomenės vadai visuomet būdavo gerai pasiruošę, o toks pasiruošimas apima ir deramą artimos ir tolimesnės geografinės aplinkos pažinimą. Kaip pažymi didis Romos istorikas Ronaldas Syme'as, romėnai pralaimėdavo ne todėl, kad nepažintų vietos geografijos (2). Geografinių žinių, kurias galėtume nedvejodami priskirti kariuomenės žygių planuotojams ir žvalgams, nėra daug išlikę. Šį tą galima surankioti Plinijaus „Gamtos istorijoje“. Tačiau turime puikų liudijimą iš vėlesnių laikų (IV a. pab.), patvirtinantį akivaizdų dalyką: žygi pradendantys romėnų karininkai privalėjo turėti patogiai susitemintų ir net į žemėlapius perkeltų išsamų ir patikimų geografinių žinių apie kraštą, kur jie ruošiasi kariauti:

Vegecijus, *De re militari* III, 6, 4: „Pirmiausia reikia turėti kraštų, kuriuose kariaujama, taip išsamiai surašytus kelių vadovus (*itineraria*), kad iš jų būtų galima sužinoti ne tik atstumo tarp vietovių žingsnių skaičių, bet taip pat kelių kokybę, atsižvelgti į patikimai aprašytus kelio sutrumpinimus, šalutinius kelius, kalnus, upes; ir netgi, kaip tvirtinama apie sumanesniuosius vadus, jie turėdavę ne tik surašytus kraštų, kuriuose reikėję kariauti, kelių aprašymus, bet net nubraižytus [žemėlapius], kad ne tik proto svirstymu, bet ir akių žvilgsniu pasirinktų kelią, kuriuo reikės žygiuoti“ (3).

Mūsų nagrinėsime apie Vyslą pasakojantys autoriai taip pat tiesiogiai (Agripa, Plinijus) arba netiesiogiai (Mela) susiję su kariuomene.

Pirmasis Vyslą išlikusiame veikale paminintis Antikos autorius yra I a. po Kr. viduryje rašęs imperatoriaus Klaudijaus laikų geografas Pomponijus Mela. Tačiau dar ankstesnės žinios apie Vyslą siejamos su artimu imperatoriaus Augusto bičiuliu ir bendražygiu Marku Vipsanijumi Agripa (*M. Vipsanius Agrippa*, 64/62–12 m. pr. Kr.). Tad nuo jo ir pradėkime.

-
- (2) *As in previous wars, it was not ignorance of geography that caused defeats but arrogance and obstinacy or miscalculations of a personal and political order* (apie Varo sutriuškinimą Teutoburgo miškuose ir apskritai karines nesėkmes Germanijoje) [26, 242–243].
 - (3) *Vegetius, De re militari* III, 6, 4: *Primum itineraria omnium regionum, in quibus bellum geritur, plenissime debet habere perscripta, ita ut locorum interualla non solum passuum numero sed etiam uiarum qualitate perdiscat, compendia deuerticula montes flumina ad fidem descripta consideret, usque eo, ut sollertiores duces itineraria prouinciarum, in quibus necessitas gerebatur, non tantum adnotata sed etiam picta habuisse firmentur, ut non solum consilio mentis uerum aspectu oculorum uiam profecturus eligeret.*

MARKO VIPSANIJAUŠ AGRIPOS ŽEMĖLAPIS

Markas Vipsanijus Agripa buvo ne tik Augusto vaikystės draugas, žentas (vienintelė Augusto duktė Julija buvo ištekėjusi už Agripos), puikus karo vadas (be daugelio kitų, jam priklauso ir Akcijaus pergalė), karo laivyno kūrėjas, statytojas (garsusis Panteonas, Romos akvedukų sistema – jo nuopelnas). Markas Vipsanijus Agripa buvo ir geografas. Tokie moksliniai jo interesai gana natūralūs: karo vadas turi išmanyti geografiją, akvedukų statytojas – upių hidrografiją. Jo biografijoje mums svarbu ir tai, kad 38–39 m. pr. Kr. Agripa buvo Galijos valdytojas, o 19 m. pr. Kr. veikė prie Reino: į vakarinę krantą jis perkeldino ubijų gentį ir įkūrė *oppidum Ubiorum* (4), kuris ateityje išaugs į garsų Vokietijos miestą Kelną.

Plinijus „Gamtos istorijoje“ (III, 17) mini, kad Agripa buvo sumanęs savo sudarytą pasaulio žemėlapiį viešai demonstruoti portike. Jis išties valdė didelį žemės sklypą Marso laukuose, jame, be kita ko, buvo pastatytas ir Panteonas. Kažkur nelabai toli nuo jo buvo ir portikas – *Porticus Vipsania*, kuriame ir buvęs „pirmasis mokslinis pasaulio žemėlapis“ [24]. Tiesa, projektą baigė Agripos sesuo Vipsanija Pola ir pats Augustas (5). Iš Plinijaus aiškiai suprantame, kad sumanymo autorius buvo pats Agripa (*ex destinatione*). Be to, ruošdamasis žemėlapio sudarymui, jis turėjo tam tikrus savo užrašus (*commentarii*). Agripa mirė 12 m. pr. Kr. taip ir nepradėjęs portiko statybų. Reikia manyti, kad testamentu jis tai padaryti įpareigojo savo seserį. Atrodo, kad 7 m. pr. Kr. statinys dar nebuvo baigtas.

Žemėlapis viešoje vietoje nebuvo naujiena Romoje. Žinoma, kad 174 m. pr. Kr. konsulas Tiberijus Sempronijus Grakchas Jupiteriui pašvęstoje *Mater Matuta* šventykloje eksponavęs jo sėkmingai užkariautos Sardinijos salos atvaizdą su pavaizduotomis mūšio scenomis ir atitinkamu užrašu (6). O Varonas užsimena, kad Žemės šventykloje (*in aedem Telluris veneram*) ant sienos buvęs nupieštas visos Italijos paveikslas (7). Vėliau, jau III a. po Kr. pabaigoje, retorius iš Galijos Eumenijus svarsto apie panašaus portike įrengto Imperijos žemėlapio naudą mokiniamis (8). Vadinasi, galime spėti, kad III a. žemėlapiai portikuose jau yra gana įprastas dalykas.

(4) Cf. Appianus, *Bellum Civile* V, 386; Cass. Dio XXXXVIII, 49, 2; Strabo IV, 3, 4.

(5) Plinius, *NH* III, 17: *Agrippam quidem in tanta viri diligentia praeterque in hoc opere cura, cum orbem terrarum orbi spectandum propositur<u>s esset, errasse quis credat et cum eo Divum Augustum? is namque complexam eum porticum ex destinatione et commentariis M. Agrippae a sorore eius inchoatam peregit* [18].

(6) Livius, *XLI*, 28, 8: *eodem anno tabula in aede matris Matutae cum indice hoc posita est: 'Ti. Semproni Gracchi consulis imperio auspicioque...' Sardiniae insulae forma erat, atque in ea simulacra pugnarum picta* [11].

(7) Varro, *Res rusticae* I, 2, 1: *Sementivis feriis in aedem Telluris veneram ... offendi ibi ... spectantes in pariete pictam Italiam*.

(8) *Panegyrici Latini*, oratio 9 (IV), 20, 2–21, 3: „Portikuose jaunimas visų pirma temato ir kasdien težvelgia į visas žemes ir visas jūras, ir ką iš miestų, genčių ir tautų nenugalimieji valdovai ištikimybę susigražina ar jėga nugali, ar baime palenkia. Nes ten, manau, ir pats matei, kai vaikystėje mokeisi, kiek aiškiau akimis galima išmokti tai, ką sunkiau suprasti klausantis, – pavaizduotus visų vietovių vardus ir padėtį, vietą, atstumus, kur prasideda ir baigiasi upės, kaip išsiriečia krantų įlankos, kaip ratu žemes juosia arba tarpu įsiveržia Okeanas. Ten, žvelgiant į įvairius kraštus, teprisimena puikiausi narsiųjų imperatorių žygiai, kai, įkaitusiems ir nuolat atvykstantiems pasiuntiniams pranešant apie pergalės, dar kartą apžvelgi Persijos upes dvynes, ištroškusių Libijos laukus, lenktus Reino ragus ir į daugybę atšakų suskilusius Nilo žiotis, ir kai į visa tai paeilui žvelgiančiųjų protas įsivaizduoja tavo, imperatoriau Dioklecianai, atlaidumui vadovaujant, pamišimą pametusį ir rimstantį Egiptą, arba tave, nenugalimasis Maksimianai, žaibuojant, kai trunkai maurų pulkus, arba tavo dešinės globai, viešpatie Konstantai, savo miškais ir upėmis rauplėtą galvą keliančias Bataviją ir Britaniją, ar tave, cezari Maksimianai, paminantį persų lankus ir strėlines. Mat dabar, dabar juo labiau miela žiūrėti į nupieštą pasaulį, kai jame nematyti nieko svetima.“

Kaip atrodė Agripas žemėlapis? Jokių jo aprašymų nėra išlikę, tad šiandien geografijos istorikai atsiką pareikšti griežtesnę nuomonę. Žinant, kad buvo eksponuojamas portike, galbūt jis buvo ilgas ir siauras, kaip Peutingerio žemėlapis? Iš kai kurių Plinijaus užuominų galima suprasti, kad jame buvo astronominės geografijos elementų: tad galbūt jis sekęs Eratostenu ir net buvęs apvalus? Kai kas net drįsta tvirtinti, kad žemėlapio išvis nebuvo: sienoje įrašais tebuvę užfiksuoti atstumai tarp įvairių geografinių taškų. Tai labai radikali ir mažai remiama nuomonė. Nesutariama ir dėl žemėlapio medžiagos: ar tai buvo freska? Galbūt žemėlapis buvęs išraižytas Augusto laikais apdailai plačiai naudotose marmuro plokštėse, panašiai kaip *forma urbis Romae*?

Kaip matyti iš Plinijaus liudijimo, Agripa ne tik norėjo nubraižyti žemėlapi, bet jam sudaryti buvo palikęs ir savo „Užrašus“ (*Commentarii*). Jų likučius išsaugojo Strabonas (64/63 m. pr. Kr. – 24 m. po Kr.), Plinijus (23–79 m. po Kr.) ir du nedideli galbūt IV–V a. geografiniai traktatėliai „Provincijų metmenys“ (*Dimensuratio provinciarum*) ir „Pasaulio suskirstymas“ (*Divisio orbis terrarum*). Šių tekstų sugretinimas leidžia iš dalies rekonstruoti ir Agripas „Užrašus“ (9).

Tačiau grįžkime prie Vyslos. Kaip minėta, anksčiausią šios upės paminėjimą turėtume sieti su Agripa. Jis ją mini dviem progomis.

GERMANIJOS RIBOS

Fr. 17 (A. Klotz)

Dimensuratio provinciarum 19 (p. 429 Schnabel): *Germania, Retia, ager Noricus ab oriente flumine Vistula et silva Hyrcania, ab occidente flumine R<h>eno, a septentrione oceano, a meridie iugis A<lp>ium et flumine Danubio. Quarum spatia panduntur in longitudine m. p. DCXXIII, in latitudine m. p. CCCXXVIII.*

„Germaniją, Reciją, Noriko lygumą iš rytų [riboja] Vyslos upė ir Hirkanijos miškas, iš vakarų – Reino upė, iš šiaurės – Okeanas, iš pietų – Alpių kalnai ir Dunojaus upė. Atstumai tarp jų išilgai 623 mylios (921 km), skersai – 328 mylios (485 km)“.

Divisio orbis terrarum 11 (p. 435 Schnabel): *Germania omnis et Dacia finiuntur ab oriente flumine Vistla, ab occidente flumine Rheno, a septentrione mari oceano, a meridie flumine Danubio. Patent in longitudinem m. p. circiter DCCC, <in> latitudine CCCLXXXVIII.*

„Visa Germanija ir Dakija iš rytų baigiasi Vyslos upe, iš vakarų – Reino upe, iš šiaurės – jūros Okeanu, iš pietų – Dunojaus upe. Tęsiasi į ilgį apytikriai 800 mylių (1 183 km), į plotį – 384 mylias (568 km)“.

Pirmą kartą Vysla panaudojama Germanijos riboms apibrėžti. Vadinas, turėtume manyti, kad Agripa turėjo apmąstytą ir susistemintą informaciją: jei Vysla yra Germanijos riba, vadinas, reikia numanyti ne tik tai, kad tokia upė yra, ir žinoti jos vardą, bet ir apytikriai įsivaizduoti už jos esančias žemes. Tad turime manyti, kad toks darbas buvo padarytas anksčiau, nei Agripa ėmėsi sudarinėti savo žemėlapi. Kadangi žinios apie Vyslą

(9) Remiamės rekonstrukcija, priklausančia Alfredui Klotzui [9, 38–58 (1–22: įvadas), 386–466 (22–102: fragmentai ir komentarai)].

pirmiausia pasirodo romėnų šaltiniuose, be to, šios upės vardas paplinta lotyniška forma net ir graikiškuose raštuose (Ὠϊστούλα), galėtume spėti, kad pirmosios žinios apie ją romėnų kariuomenės kartografas pasiekė I a. pr. Kr. antroje pusėje – po to, kai Cezaris priėjo Reiną, bet prieš tai, kai Agripa ėmėsi savo žemėlapio.

Žvelgdami į pateiktą aprašymą pastebime, kad, kalbant apie šiaurinę Germanijos pakraštį, nepamirėta nei kokia nors kita upė (be Reino ir Vyslos), nei Jutlandijos pusiasalis. Vis dėlto būtų perdėm drąsu teigti, kad Agripa nežinojo, kokios upės teka, pavyzdžiui, tarp Reino ir Jutlandijos pusiasalio. Galbūt paprasčiausiai geografinio regiono aprašymo schemas lakoniškumas neleido gilintis į detales.

Agripas nurodomi Germanijos atstumai yra gana tikslūs (10). Tiesia linija eidami nuo Reino žiočių iki Vyslos žiočių turime apie 1 000 km, o brėždami tiesią liniją nuo Reino žiočių iki Alpių turime apie 500 km. Tiesa, negalime būti visiškai tikri, kad šie skaičiai Agripas: geografiniai traktatai priklauso tokiai literatūrai, kurią geriau dalyką išmanantys perrašinėtojai gali tobulinti ir papildyti.

DAKIJOS RIBOS

Fr. 21 (A. Klotz)

Demensuratio provinciarum 8 (p. 427 Schnabel): *Dacia, Getica finiuntur ab oriente desertis Sarmatiae, ab occidente flumine Vistula, a septentrione oceano, a meridie flumine Histro. Quae patent in longitudine m. p. CCLXXX, in latitudine qua cognitum est, m. p. CCCLXXXVI.*

„Dakiją (Getiją) iš rytų riboja Sarmatijos tyrai, iš vakarų – Vyslos upė, iš šiaurės – Okeanas, iš pietų – Istro upė. Į ilgį ji tęsiasi 280 (414 km) mylių, į plotį, kiek žinoma, – 386 (571 km) mylias“.

Divisio orbis terrarum 11 (p. 436 Schnabel): *Dacia finitur ab oriente desertis Sarmatiae, ab occidente flumine Vistula, a septentrione oceano, a meridie flumine Histro. Patens in longitudine X̄CC, latitudo, qua cognoscitur, CCCLXXXVI.*

„Dakiją iš rytų riboja Sarmatijos tyrai, iš vakarų – Vyslos upė, iš šiaurės – Okeanas, iš pietų – Istro upė. Tęsiasi į ilgį 1 200 (1 775 km) mylių, į plotį, kiek žinoma, – 386 (571 km) mylias“.

Plinijus, „Gamtos istorija“ IV 81. (= Klotz, 18 R.): *Agrippa totum eum tractum ab Histro ad oceanum bis ad decies cent<en>um milium passuum in longitudinem, quattuor milibus minus CCCC in latitudinem, ad flumen Vist<l>am a desertis Sarmatiae prodidit.*

„Agripa visą tą kraštą nuo Istro iki Okeano ištesė iki 1 200 (1 775 km) mylių ilgumo ir 396 (585 km) mylių platumo, nuo Sarmatijos dykumų iki Vyslos upės“.

Pirmiausia į akis krinta tai, kad į rytus nuo Vyslos esantį kraštą Agripa pavadina Dakija. Toliau į rytus už jos jau esanti Sarmatija (dab. Ukrainos stepės). Beje, jį cituojantis Plinijus

(10) Išsamesnį skaičiavimą, remiantis vėlesniais itinerarijais, žr. [9, 51–52].

Dakijos vardo nevartoja, tepasako: „viso to krašto...“ Mat jam visas tas kraštas vadinasi Skitija, o bendras visų jo tautų pavadinimas – skitai:

IV, 80: „Nuo ten apskritai gyvena skitų gentys, jos įvairiai išsidėsčiusios pakrantėse; vienur – getai, romėnai juos vadina dakais, kitur – sarmatai, graikai juos vadina sauromatais“ (11).

Matome, kad, Plinijaus požiūriu, dakai – iškart už Dunojaus Juodosios jūros pakrantėje gyvenančių getų alternatyvus pavadinimas. Tačiau Plinijus čia pat mini ir kitus dakus, gyvenančius Bohemijos ir Moravijos kalnuose:

IV, 80–81: „O aukščiau tarp Dunojaus ir Hercinijos miškų (Bohemijos ir Moravijos kalnai) iki pat Panonijos žiemos karo stovyklos Kornunte (ten germanų paribys) laukuose ir lygumose gyvena sarmatai jazygai, o kalnuose ir miškuose – jų išstumti dakai, iki Patiso (Tisos?) upės“ (12).

Skaitydami tokias Plinijaus žinias nesunkiai įsivaizduojame, kaip galėjo atsirasti Agripus užrašytas apibendrinantis Dakijos pavadinimas: jei pakrantėje gyvena dakai ir žemyno gilumoje taip pat gyvena dakai, tai galima spėti, kad ir visas tas kraštas turi vadintis Dakija. Tiesa, sunku pasakyti, ar tie Bohemijos kalnuose gyvenantys Plinijaus dakai save išties vadino šiuo vardu, ar čia turime Agripus tradicijos įtaką visas, ypač menčiau pažįstamas, sakytume, bevardes, gentis į šiaurę nuo Dunojaus žemupio vadinti dakais. Kad ir kaip būtų, pats Plinijus visam kraštui linksta išsaugoti senąjį Skitijos pavadinimą:

IV, 81: „Skitų vardas atkeliavo iki pat sarmatų ir germanų. Tačiau šis senasis pavadinimas išliko tik toliausiai nuo šių genčių gyvenantiems ir beveik visai kitiems mirtingiesiems nepažįstamiems [žmonėms]“ (13).

Vėlesniais laikais Dakijos pavadinimas bus taikomas tik žemėms tarp Dunojaus, Tisos ir Dniestro – apytikriai dabartinei Rumunijos teritorijai. Romai šią Dakiją nukariavo imperatorius Trajanas 101–106 m., jos provincija Dakija išbus iki imperatoriaus Aurelijano 270 m. sprendimo Imperijos sieną atitraukti iki Dunojaus.

Grįždami prie Agripus sprendimo visam aptariamam kraštui parinkti Dakijos pavadinimą, galėtume daryti išvadą, kad jam veikiau pažįstamas Vyslos aukštupys: nuo Kornunto prie Dunojaus iki Vyslos aukštupyje tiesia linija tėra apie 200 km. Agripa turėjo pažinoti apylinkes, nes 13 m. pr. Kr. jis pradėjo Dunojaus vidurupio ir aukštupio nukariavimus, kurie netrukus virs romėnų Panonijos provincija su centru Kornunte.

Kitas aptarimo vertas Agripus fragmento elementas – nurodomi atstumai. Matome, kad du liudijimai iš trijų mini labai didelį ilgį – 1 200 mylių (1 775 km). Sunku įsivaizduoti, ką

(11) IV, 80: *Ab eo in plenum quidem omnes Scytharum sunt gentes, varie tamen litori adposita tenuere, alias Getae, Daci Romanis dicti, alias Sarmatae, Graecis Sauromatae.*

(12) IV, 80–81: *superiora autem inter Danuvium et Hercynium saltum usque ad Pannonica hiberna Carnunti Germanorumque ibi confinium campos et plana Iazyges Sarmatae, montes vero et saltus pulsi ab his Daci ad Pathissum amnem.*

(13) IV, 81: *Scytharum nomen usquequaque transiit in Sarmatas atque Germanos; nec aliis prisca illa duravit appellatio quam qui extremi gentium harum ignoti prope ceteris mortalibus degunt.*

jis galėtų atitikti. Matuodami tiesia linija nuo Dunojaus žiočių iki Vyslos žiočių turėtume apie 810 romėniškų mylių (1 200 km). Jei nuo Dunojaus žiočių matuotume 1 200 mylių, tuomet atsidurtume dabartiniame Helsinkyje. Galbūt tokį didelį skaičių galėtume taip paaiškinti (14): Ptolemėjus sako, kad šiaurinė žinomos žemės riba yra 63° šiaurės platumos lygiagretė (*Geogr.* III, 5, 1). Kaip tik toje platumoje ir yra Helsinkis. Kadangi Agripa turėjo laikytis Eratosteno ir Poseidonijaus apskaičiuoto žemės rutulio dydžio, kuris gana tiksliai atitinka šiuolaikinius matavimus, tai nurodytas atstumas taip pat turėtų atitikti dabartinį. Vadinasi, žinia, kad „Dakija tęsiasi 1 200 mylių“, galime išversti į teiginį, kad „Dakija tęsiasi nuo Dunojaus žiočių į šiaurę iki pat žemės galo“. Lygiai tą patį, tik jau nurodydamas kitus duomenis, sakys ir Ptolemėjus.

Sunkiau suprasti, ką galėtų reikšti gana mažas 280 mylių (414 km) *Demensuratio provinciarum* 8 nurodytas Dakijos „ilgio“ atstumas. Veikiausiai ši informacija priklauso jau ne Agripai ir yra vėlesnė. Vis dėlto, manytume, kad šią nuorodą taip pat galima paaiškinti: jei brėžtume tiesią liniją nuo Vyslos žiočių į pietus, atsidurtume apytikriai Opolėje, romėnų radinių turtingose vietose (2 pav.), kur įvairūs šaltiniai mini tuo metu gyvenus lugijus. Per Opolę ėjo ir garsusis gintaro kelias. Vėlesniuose Ptolemėjaus žemėlapiuose tose vietose matome bent keletą jo pažymėtų „miestų“ (15).

Skaitant Agripas duomenis apie Dakijos „plotį“, dėmesį atkreipia pastaba „kiek yra žinoma“. Svarstydami apie ją suprantame keletą dalykų. Visų pirma šio „žinomumo gylis“ yra gana nemažas – apie 600 km, be to, atstumas pateiktas labai tiksliai, skaičiai nesuapvalinti (386 ir 396). Tai galėtų reikšti labai tikslus skaičiavimus parvežusios ekspedicijos duomenis. Be to, šioji ekspedicija labai aiškiai pasako, kad, nukeliavusi nurodytą atstumą, ji dar nepriėjo Sarmatijos stepių, kurios laikytos Dakijos riba, kad už nurodyto atstumo kraštas tęsiasi toliau. Tas neturėtų stebinti: pietuose, tikrojoje Dakijoje, stepių zona yra čia pat už Dunojaus, be to, Agripai labai aiški riba – Boristeno žiotys:

Fr. 22 (A. Klotz): Plinius IV, 91: *Sarmatiae, Scythiae, Tauricae omnisque a Borysthene amne tractus longitudo DCCCCLXXX, latitudo DCCXVI a M. Agrippa tradita est.*

„Kaip sako Markas Agripa, Sarmatijos, Skitijos ir visos Taurijos krašto ilgumas nuo Boristeno upės – 980 mylių (1 449 km), platumas – 716 mylių (1 059 km)“.

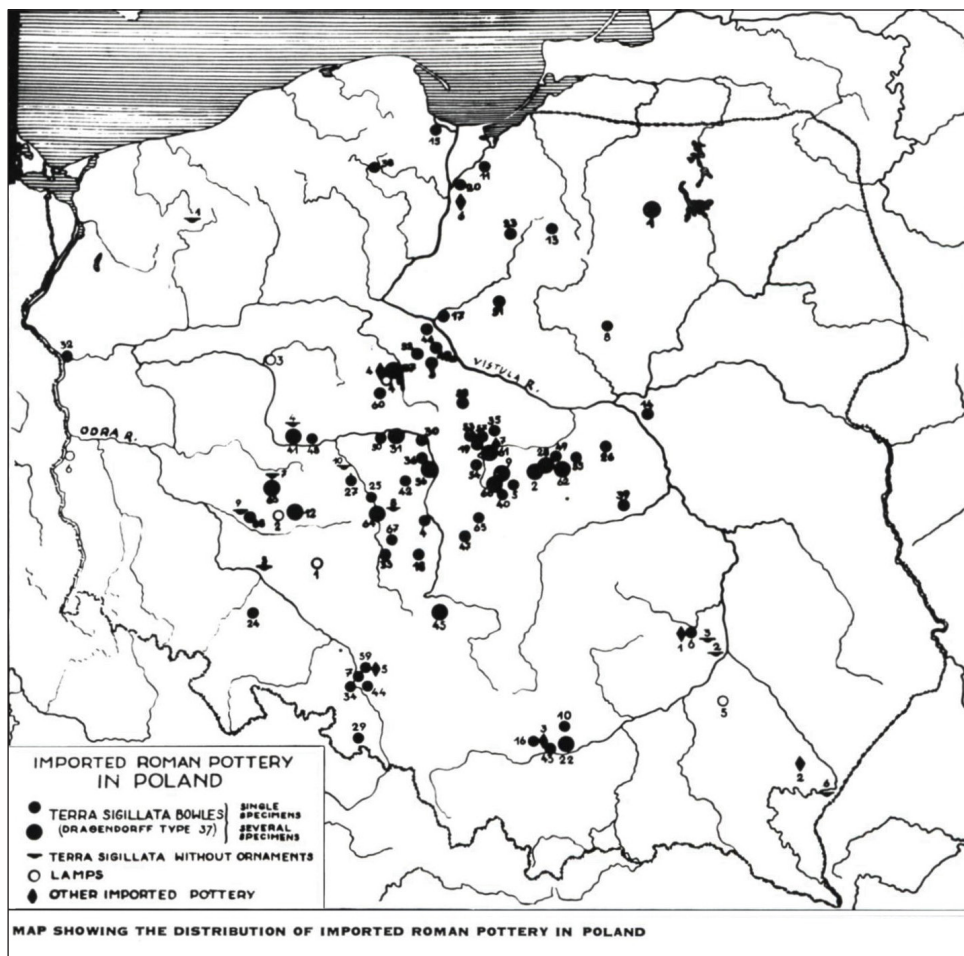
Vadinasi, nurodytas „platumo“ ilgis matuojamas ne pietuose, bet šiaurėje. Tokiu atveju ar įmanoma nustatyti, kas galėtų būti šios ekspedicijos pradinis taškas ir kokias vietas ji pasiekė? Veikiausiai turėtume svarstyti apie romėnams tuo metu geriau pažįstamą Vyslos aukštupį: tuomet atsidurtume kažkur būsimojoje Voluinės kunigaikštystėje.

POMONIUS MELA, DE CHOROGRAPHIA III, 3, 31–4, 34

Apie šį autorių žinoma tik tiek, kiek pavyksta perskaityti jo paties veikale. Jis sakosi esąs kilęs iš Ispanijos miesto Tingenteros (*Tingentera*) Betikos (*Betica*) provincijoje. Tokį

(14) Komentuodamas šią vietą A. Klotzas prisipažįsta negalįs paaiškinti, iš kur atsiradęs toks skaičius [9, 422]. Skaičiavimo laipsniais elementų Agripas fragmentuose randantis ir Agripas Dakijos ribas aptariantis P. Schnabelis šio skaičiaus išversti į laipsnius ir minutes taip pat nemėgina [24, 412–415].

(15) Apie tokių miestų identifikavimo ir archeologinio ar istorinio pagrindo problemas ir problemišumą žr. [13, 115–155].

2 pav. Romėnų Imperijos laikų (daugiausia II a.) keramikos radinių paplitimo teritorija dab. Lenkijoje (Jasnosz, St. Provincial Roman Pottery in Poland. *Archaeology*, 1960, Vol. 13, 3, p. 178–181, p. 179)

miestą mini tik pats Mela, tyrėjai jį tapatina su Strabono (III, 1, 8) minima *Julia Traducta* [19, 1]. Beje, Pomponijus Mela – karštas Ispanijos patriotas: jo knygoje Ispanijai skiriama daugiau vietos (II, 85–96; III, 3–15) nei pačiai Italijai (II, 58–72). Veikalas veikiausiai išleistas 43 m. pabaigoje – 44 m. pradžioje, kai autorius turbūt buvo Romoje, nes III, 49 mini visuotinai laukiamą princepsso triumfo šventimą užkariavus Britaniją. Nors imperatoriaus vardas nepaminėtas, dauguma tyrėjų sutaria, kad turėtume juo laikyti Klaudijų [19, 2–3]. Pomponijaus Melos „Chorografija“ yra pirmas išlikęs geografinis veikalas lotynų kalba.

Ką mes iš jo sužinome apie Vyslą? Pateiksime kiek platesnę ištrauką (16):

De chorographia III, 3, 31–4, 34: „Virš Elbės – milžiniška Kodano įlanka, nusėta mažų ir didelių salų. Todėl krantų gaubiama jūra niekuomet nėra plati ir niekuomet nepanėši į jūrą, bet, kai vandenys nuolat susilieja ir dažnai kryžiuojasi, ji, klaidi ir išsikerojusi, šakojasi tarsi upė. Kur liečia krantus, ten ją spaudžia netoli esančių salų pakrantės, beveik vienodai iš visų pusių. Jūra siaura ir panaši į sąsiaurį, po truputį sukdamasi ji išsilenkia kaip ilgas antakis. Prie jos gyvena kimbrai ir teutonai, už jų – paskutinieji Germanijos gyventojai hermionai.“

4, 33: „Sarmatija gilumoje platesnė nei prie jūros, nuo toliau einančių žemių ją skiria Vistulos upė, kur pasuka atgal, ir tęsiasi iki Istro upės. Tauta drabužiais ir ginklais artima partams, bet kaip orai atšiauresni, taip ir būdas.“

34: „Jie negyvena miestuose ir net nuolatinėse vietose. Kur kviečia ganyklos, kur pasiduodantis ar persekiojantis priešas varo, taip savo daiktus ir turtus su savimi gabendami nuolatos gyvena stovyklose. Karinga, laisva, nesutramdoma ir tokia smarki ir žiauri, kad net moterys eina į karą kartu su vyrais. Kad šitai pajęgtų, ką tik gimusioms iškart nudegina dešiniąją krūtį. Todėl kertant nevaržoma ranka apnuogina vyriška tapusių krūtinių. Mergaičių dienos užduotys – tempti lanką, jodinėti, medžioti, suaugusių moterų tarnyba – mušti priešą tiek, kad neužmušti laikoma negarbe. Mergystė joms bausmė.“

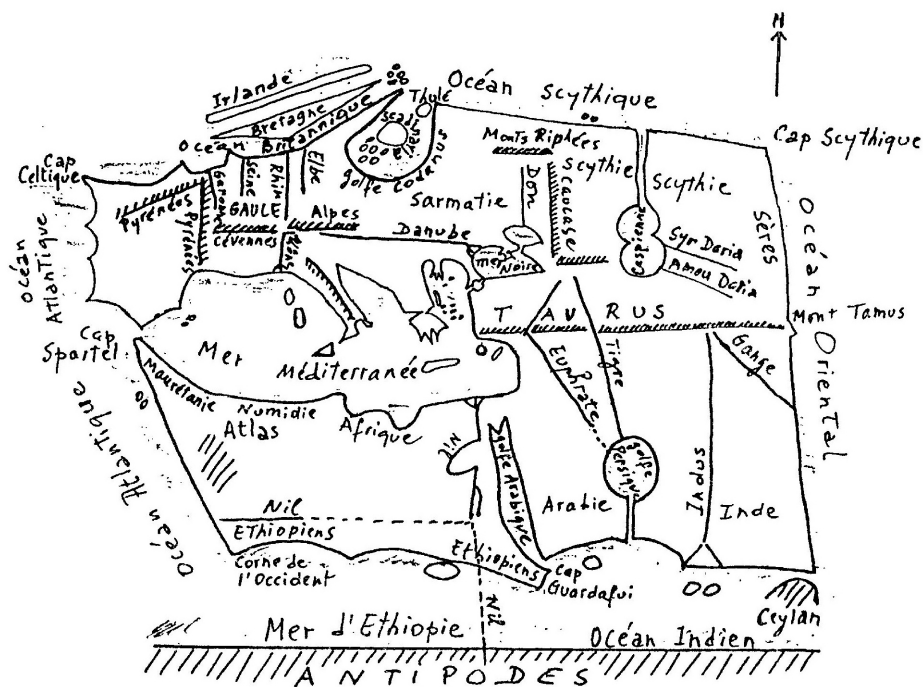
Šioje ištraukoje dėmesį atkreipia keletas dalykų. Visų pirma autoriaus žinios apie Kodano įlanką ir salas (31) sudaro įspūdį, kad galbūt ten lankėsi pats Mela arba jis tai girdėjo iš savo akimis mačiusio liudininko. Tuo neturėtume stebėtis: 1–4 m. po Kr. prie Elbės kariavo Tiberijus, vadovaudamas jungtinėms laivyno ir sausumos kariuomenės dalims, o tarp jo karininkų buvo, pavyzdžiui, Velejus Paterkulas (19 m. pr. Kr. – 31 m. po Kr.), palikęs šį žygį mininčią ir Tiberijų šlovinančią istoriją (17). Tiesa, tyrėjams neaišku, ką Kodano įlanka šiandien galėtų atitikti. Dalis jų mano, kad čia kalbama apie Jutlandijos pusiasalį, Danijos salas ir Šiaurės jūros Skagerako ar Kategato įlanką. Kita dalis laikosi nuomonės, kad salos išties Danijos, bet Kodano įlanka – pietinė Baltijos jūros dalis. Pagaliau, visai rimtai atrodo argumentai Kodano

(16) *De chorographia* III, 3, 31–4, 34: *super Albim Codanus ingens sinus magnis parvisque insulis refertus est. hac re mare quod gremio litorum accipitur nusquam late patet nec usquam mari simile, verum aquis passim interfluentibus ac saepe transgressis vagum atque diffusum facie amnium spargitur; qua litora adtingit, ripis contentum insularum non longe distantibus et ubique paene tantundem, it angustum et par freto, curvansque se subinde longo supercilio inflexum est. in eo sunt Cimbri et Teutoni, ultra ultimi Germaniae Hermiones. Sarmatia intus quam ad mare latior, ab his quae secuntur Vistula amne discreta, qua retro abit usque ad Histrum flumen immittitur. gens habitu armisque Parthicae proxima, verum ut caeli asperioris ita ingenii. non se urbibus tenent et ne statis quidem sedibus. ut invitavere pabula, ut cedens ut sequens hostis exegit, ita res opesque secum trahens semper castra habitant; bellatrix, libera, indomita, et usque eo inmanis atque atrox ut feminae etiam bella cum viris ineant, atque ut habiles sint, natis statim dextra aduritur mamma, inde expedita in ictus manus quae exeritur, virile fit pectus. arcus tendere, equitare, venari, puellaria pensa sunt, ferire hostem adularum stipendium est, adeo ut non percussisse pro flagitio habeatur, sitque eis poenae virginitas.*

(17) Velleius Paterculus, *Historiae Romanae* II, 106, 2–3.

įlanka laikyti kokį nors Pietų Norvegijos fiordą [5]. Kad ir kaip būtų, gyvas Melos pasakojimas rodo, kad jo informacija ateina iš tuos kraštus savo akimis mačiusio liudininko.

Toliau Pomponijus Mela pradeda pasakoti apie geografinę Sarmatijos padėtį. Pastebėkime, kad Jutlandijos pusiasalio jis nemini. Toliau sužinome, kad Sarmatija siaura juosta prieina prie jūros. Ji esanti žymiai platesnė žemyno gilumoje. Vyslos upė esanti viena jos riba, nuo kurios linkio Sarmatija toliau tęsiasi iki Dunojaus. Verta atkreipti dėmesį, kad Mela žino apie Vyslos linkį („kur pasuka atgal“, *qua retro abit*) ir kad Vyslos ištakos yra netoli nuo Dunojaus. Kitos ribos nenurodomos. Mela Sarmatiją aprašo šiaurės – pietų kryptimi. Galime teigti, kad ji iš esmės sutampa su tuo, kas Agripas žemėlapyje buvo pavadinta Dakija. Stebint visas šias Melos paberiamas geografines žinias, matyti, kad, kitaip nei Kodano salų atveju, kur žinių šaltinis – ten lankęsis ir savo akimis matęs liudininkas, jo žinios apie Sarmatiją kyla iš žemėlapių (3 pav.). Mela mažai ką nežino ir apie Sarmatijos gyventojus: jis kalba tik apie klajoklius, vadinasi, apie geografinę stepių zoną, kuri apytikriai prasideda nuo Dunojaus žemupio ir dab. Moldovos sienos ir, apimdama pietines Ukrainos sritis (Odesos, Mykolajivo, Kryvyj Riho, Dnipro, Zaporizhia ir t. t.), tęsiasi į šiaurės rytus iki Uralo kalnų Rusijoje, o rytuose – iki pat Kinijos. Graikų geografsai nuo Herodoto laikų šias žemes vadino Skitija. Mela Skitiją įkurdina ir savo geografsioje, tik jam ji jau ne Juodosios jūros šiaurinė pakrantė, bet, panašiai kaip ir Plinijui (IV, 81), – tolimi Azijos pakrančių belkų (*Belcae*) ir hiperborėjų gyvenami šiaurės kraštai (III, 36–37). Apie kitus šiaurės vakarų gyventojus Mela nieko nežino.

3 pav. Melos pasaulio žemėlapių rekonstrukcija. Prancūzų autorius pamiršo pažymėti Vyslą (Silberman, A. Le premier ouvrage latin de géographie: la *Chorographie* de Pomponius Méla et ses sources grecques. *Klio*, 1989, 71, 2, p. 571–581, p. 580)

Grižtant prie Vyslos vėl galima pastebėti, kad Mela nieko nekalba apie jos žiotis ir jūrą ar Okeaną, į kurį ji įteka. Kita vertus, ir Agripas žemėlapyje, ir Melos aprašyme Vysla yra geografinio regiono riba. Mela, kaip matėme, taip pat žino apie Vyslos linkį. Tad ir šiuo atveju galėtume manyti, kad Melos šaltiniai daugiau žinojo apie Vyslos aukštupį ir vidurupį nei apie žemupį. Tas ir neturėtų labai stebinti.

PLINIJAUS ENCIKLOPEDIJA

Apie Vyslos žemupį pirmą kartą įdomių ir įvairių žinių paberia karininkas ir aukštas imperatoriaus Vespasijano administracijos pareigūnas Gajus Plinijus Sekundas (23–79 m.). Didžiuliame savo enciklopediniame trisdešimt septynių knygų veikale „Gamtos istorija“ (parašyta apie 77 m.) keletą knygų jis skiria ir geografijai (III–VI knygos). Įdomių žinių mūsų klausimu randame ir kitose knygose. Reikia pasakyti, kad Plinijus turėjo gerai pažinoti Germaniją ir išmanė jos reikalus: dar būdamas jaunesniuoju karininku jis pats dešimt metų (46–56 m.) tarnavo Žemutinėje Germanijoje, Aukštutinėje Germanijoje, vėliau vėl Žemutinėje Germanijoje, o dar vėliau, atrodo, jam teko būti ir *Gallia Belgica* provincijos valdytoju (74–75 m.). Tarnaujant Germanijoje, jam prisisapnavęs Klaudijus Druzas Germanikas (38 m. pr. Kr. – 9 m. pr. Kr., imp. Tiberijaus brolis), kuris maldavęs išsaugoti jo atminimą (18). Todėl dar tuomet jis pradėjęs rašyti šiandien neišlikusį dvidešimties knygų veikalą „Germanijos karų istorija“ (19): laikoma, kad ja gausiai naudojosi Tacitas, rašydamas savo „Apie germanų kilmę ir išsidėstymą“.

PITĖJAS IR ABALO SALA

Geografinė medžiaga Plinijaus veikale pateikiama laikantis panašaus principo kaip ir Melos „Chorografijoje“, kuri yra ir vienas iš Plinijaus šaltinių, – pakrančių aprašymai, atstumų nuorodos retos, geografinių taškų koordinatės nenurodomos, apie klimato juostas nekalbama, etc. Vis dėlto Plinijus taip pat gausiai naudoja šiandien nebeišlikusius graikų geografų darbus. Pavyzdžiui, būtent iš Plinijaus turime žinių apie Pitėjo kelionę Baltijos jūra galbūt net iki Vyslos žiočių:

XXXVII, 35–36...: *Pytheas Guionibus, Germaniae genti, accoli aestuarium oceani Metuonidis nomine spatio stadiorum sex milium; ab hoc diei navigatione abesse insulam Abalum; illo per ver fluctibus advehi et esse concreti maris purgamentum; incolas pro ligno ad ignem uti eo proximisque Teutonis vendere. huic et Timaeus credidit, sed insulam Basiliam vocavit.*

„Pitėjas sako, kad prie gvijonų [*Guionibus*], germanų genties, gyvenančios prie Okeano, vadinamo Metuonide [*Metuonidis*], kurio dydis – šeši tūkstančiai stadijų, yra žiotys [*aestuarium*]. Nuo jų per dienos plaukimo nuotolį esanti Abalo [*Abalum*] sala; į ją pavasariais

(18) Plinijus, *Ep.* III, 5: *'Bellorum Germaniae viginti'*; *quibus omnia quae cum Germanis gessimus bella collegit. Incohavit cum in Germania militaret, somnio monitus: adstitit ei quiescenti Drusi Neronis effigies, qui Germaniae latissime victor ibi periit, commendabat memoriam suam orabatque ut se ab iniuria oblivionis adsereret* [17].

(19) Cituoja: Tacitas, *Analai* I, 69, 2; Svetonijus, *Kaligula* 8.

srovės atnešančios gintarą, ir tai esą Sušalusios jūros (20) atmatos; [jos] gyventojai jį naudoją kaip malkas ir pardavinėją kaimynams teuto-namas. Pitėju tiki ir Timėjas, bet salą vadina Karališkąja [*Basiliam*].“

Fragmente esama įdomių žinių. Pirmiausia Pitėjas pamini iš jokių kitų šaltinių nežinomą gvijonų (*Guionibus*, dat. pl.) gentį. Šioje vietoje tyrėjai iškart suremia ietis (21). Mat tik vienas, bet seniausias, 37-osios knygos rankraštis (X a., B) teikia tokią formą, visi kiti (nuo XIII a.) rašo įterpdami raidę t, dažniausiai *Gutonibus*. Kuri forma teisinga ar teisingesnė? Ar čia nėra kontaminacijos? Kai kas net pasiūlė konjektūrą **Ingueonibus* (22). Kartu su daugeliu kritikų atmesdami labai jau drąsiai konjektūrą, turėtume pripažinti, kad filologijos mokslas neleidžia vienareikšmiškai pasirinkti nė vieno iš šių dviejų variantų: turime puikų dviejų svarbių principų konflikto pavyzdį – *lectio difficilior potior* prieš *posteriores non deteriores* (23).

Lygiai taip pat Pitėjui negali priklausyti ir veikiau į glosą panašūs žodžiai „germanų gentis“, nors kartais germanų senybių tyrėjai, remdamiesi šiais žodžiais, pirmąjį germanų paminėjimą priskiria Pitėjui. Vis dėlto germanų pavadinimas pirmą kartą pavartotas tik Romoje I a. pr. Kr. viduryje gyvenusio filosofo Poseidonijaus raštuose (24) ir Cezario „Galų karo užrašuose“ (25), o graikų geografi visus Galijos ir Germanijos gyventojus vadina vienodai – keltais.

Kitas mįslingas žodis – *aestuarium*. Pirmiausiai šis gana retas žodis (26) reiškia atoslūgio atidengtą smėlėtą jūros ruožą, taip pat seklumas. Dar jis reiškia į jūrą įtekančios upės žiotis (27). Ką šiuo atveju omenyje turi Plinijus su Pitėju – žiotis ar seklumas? Jei mėgintume mąstyti apie „seklumas“, tai tokia žodžio reikšmė kuo puikiausiai tiktų

- (20) Žodį „sušalusios“ galima laikyti jūros pavadinimo vertimu. Kitoje vietoje Plinijus pateikia tokius Šiaurės okeano pavadinimo aiškinimus (IV, 13, 94–95): „Apie Šiaurės okeaną kalba jo vardas: Hekatajas jį nuo Skitijos krantus skalaujančios Parapanio (*Parapaniso*) upės vadina Amalchiju (*Amalchium*), o tai tos tautos kalba reiškia 'sušalęs'. Filemonas sako, kad kimbrai nuo ten iki Rusbėjų (*Rusbeas*) iškyšulio jį vadina Morimarusa (*Morimarusam*), tai yra mirusia jūra, o paskui – Kronijo (*Cronium*) [jūra]“.
- (21) Ginčas verda net naujausiame *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* (von Johannes Hoops, 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage, Berlin–New York, Walter de Gruyter, 1973) leidime. Taip pat žr. [22, 1–19, 12].
- (22) Mat Tacitas, kalbėdamas apie mitinę germanų kilmės istoriją (*Germ.* 2), sako, kad ingveonai buvę viena iš trijų pirmųjų kilčių. Tad suprantama, iš kur kilo noras taip pataisyti ir Plinijaus tekstą. Vis dėlto tam nėra jokių paleografinių prielaidų.
- (23) Nuodugnų argumentų aptarimą žr. [22, 12–13].
- (24) F 73 Kidd = 22 Jacoby (= Athen. IV, 39 p. 153 E; cf. Diodorus V, 32, 3 ir Strab. IV, 195; VII, 290) kalbama apie germanų gėrimo įpročius (geria pieną ir neskiestą vyną). Vis dėlto, kaip pastebi Dieter Timpe: *Daß die Bedeutung und räumliche Geltung des Germ.-Namens bei Poseidonios nur unvollständig und unsicher zu erschließen sind, bleibt jedoch zu betonen* (*Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. 11. Ed. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer, De Gruyter, Berlin, New York, 1998, p. 184).
- (25) *Germani cisrhenani*: II, 3, 4; 4,10; VI, 2, 3; 32,1.
- (26) Būta entuziastų šį žodį giminiuoti net su Tacito minimais aisčiais [25, 170].
- (27) *Oxford Latin Dictionary*: s.v. *aestuarium*: 1 *An inlet, etc., covered by the sea at high tide, tidal opening, b a river estuary* su pavyzdžiais iš Plinijaus (III, 11) ir Tacito (*Ann.* XIV, 32). Išsamiausia šios vietos analizė priklauso H. Reichertui [23, 1–4], kuris, argumentuodamas tuo, kad *aestuarium* „seklumos ir smėlėtas jūros krantas“ gali nurodyti tik į pietinį ir pietrytinį Baltijos jūros krantą, karštai polemizuoja su XIX a. vokiečių tyrėjais, Metuonidę norėjusiais laikyti Šiaurės jūra. Tačiau savo svarstymuose jis nekalba apie galimybę *aestuarium* laikyti kokios nors upės žiotimis.

pietiniams ir pietrytiniams Baltijos krantams: sekli jūra prie smėlėtų pakrančių. Tačiau, mūsų manymu, *aestuarium* lygiai galėtų reikšti ir, pavyzdžiui, Vyslos žiotis. Kad tai veikiau yra vienas taškas, o ne ilgas pajūris, liudytų žodžiai apie tai, kad nuo jų per dienos plaukimą esanti Abalo sala. Jei nebūtų taško, nebūtų galima nurodyti ir atstumo. Mįslingi atrodo ir žodžiai apie 6 000 stadijų (t. y. apie 1 000 km) Okeano didumą. Nuo kur iki kur matuojama? Įdomu, kad, plaukiant pakrantėmis, būtent toks atstumas skiria Kimbrų (dab. Jutlandijos) pusiasalį, kurį Pitėjas tikrai buvo pasiekęs, ir pietrytinį Baltijos krantą, pvz., Vyslos žiotis. Vis dėlto tai tik hipotezė. Pavyzdžiui, galima gana sėkmingai įrodinėti, kad Pitėjas kalbėjęs apie Oderio (28) arba Elbės (29) žiotis. Ne ką čia padeda ir minimas jūros (Metuonidė) ir salos (Abalas) vardas: kitur Antikos raštuose jie neminimi, o šių vardų etimologija neaiški (30). Taip pat verta pažymėti, kad gintarą kaip malkas naudoja ir kaimynams teutonams pardavinėja nebūtinai gvijonai, bet tikrai Abalo salos gyventojai. Ar jie taip pat gvijonai? Ir kas teutonams pardavinėja gintarą – Abalo gyventojai ar gvijonai? Kad ir kaip būtų, visos šios dvi (trys?) tautos neturėtų būti labai toli viena nuo kitos. Bet kur tuomet gyveno teutonai? Bent apytikriai žinant jų vietą, būtų galima įsivaizduoti, kur galėjo būti ir Pitėjo minimos žiotys, gvijonai ir Abalo sala. Išties, apie teutonius vėlesniuose šaltiniuose randame daugiau žinių: Pomponijus Mela juos įkurdina prie Kodano įlankos (III, 32) ir / arba Kodano įlankos saloje Kodanovijoje / Skandinavijoje (31) (III, 6), kitoje vietoje Plinijus (IV, 99) teonus mini greta kimbrų, chaukų ir ingveonų, tad Jutlandijos pusiasalyje, o Ptolemėjus (II, 11, 17) – į rytus nuo Elbės. Visi šie trys Baltijos jūros taškai gana toli nuo gintaringojo pietrytinio jūros kranto. Kita vertus, tarp Pitėjo ir Ptolemėjaus liudijimų turime beveik 400 metų skirtumą, vadinasi, teutonai tuomet galėjo gyventi dar kitoje vietoje nei I–II a. po Kr. Tad jei mėgintume šį Pitėjo fragmentą aiškinti remdamiesi ne visai nepagrįsta hipoteze Plinijaus *aestarium* laikyti Vyslos žiotimis, tai niekas netrukdytų Abalo salą tapatinti su, pavyzdžiui, išties gintaro ypač turtingu Sembos pusiasaliu ar net Kuršių nerija, o teonus apgyvendinti kur nors į vakarus nuo Oderio (32). Tokią hipotezę paremtų ir nurodytas plaukimo atstumas – vienos dienos kelias. Yra žinoma, kad Antikos jūrininkai savo kelionių instrukcijose (vad. *Periplus*) atstumą aprašydavo „plaukimais“ (gr. *dromoi*): kadangi plaukiodami pakrantėmis jie visuomet stengdavosi sustoti nakčiai, tai tokiu atveju vidutinis tokio rytas–vakaras plaukimo atstumas sudarydavo 500 stadijų, t. y. apytikriai 50 dabartinių jūrmilių, arba apie 93 km (33). Apytikriai kaip tik tiek yra nuo Vyslos žiočių iki Sembos pusiasalio.

Kad ir kaip būtų, tačiau šiame tekste Vysla nėra minima, o *aestuarium* tapatinimas su Vyslos žiotimis tėra hipotezė.

(28) Žr. [25, 161–192].

(29) Žr. [2, 55–58].

(30) K. Ranke, R. Wenskus [20, 5–6] ir H. Reichertas [23, 1–4], atmetę graikiškas, lotyniškas ir germaniškas etimologijas, šių žodžių kilmės ieško keltų kalboje. Baltų kalbų duomenys šiuo atveju jiems nėra žinomi.

(31) Tyrėjų tvirtinimu, šioje vietoje rankraščiuose reikia skaityti *Scatinavia*.

(32) Baltistų požiūrio apžvalgą, kad Abalo salą būtų galima laikyti senuoju Sembos pavadinimu ir sieti su lt. *bala* ir iš čia kilusiu Baltijos jūros pavadinimu, žr. [7, 11–14]. Plinijaus *aestuarium* tapatinimas su Vyslos žiotimis paremia iš etimologinės baltišų hidronimų analizės plaukiančią kalbininkų hipotezę.

(33) Žr. [3, 278–282]. Tais atvejais, kai reikėdavo leisti į atvirą jūrą ir naktį praleisti plaukiančiame laive, *dromos* „plaukimo“ atstumas būdavo dvigubai ilgesnis – 1 000 stadijų.

GUTALAS IR VYSLOS VARDAS

Vis dėlto Plinijus išsaugojo ir jokių abejonių nekeliančių žinių apie Vyslą ir jos žemupį. Pradėkime nuo trumpos ištraukos iš ketvirtosios knygos, aprašančios šiaurinę Germanijos pakrantę:

Plinius, *NH* IV, 100: *proximi autem Rheno Istuaeones, quorum – mediterranei Hermiones, quorum Suebi, Hermunduri, Chatti, Cherusci. quinta pars Peucini, Basternae, supra dictis contermini Dacis. amnes clari in oceanum defluunt Guthalus, Visculus sive Vistla, Albis, Visurgis, Amisis, Rhenus, Mosa. introrsus vero nullo inferius nobilitate Hercynium iugum praetenditur.*

IV, 100: „Arčiausiai prie Reino istvajonai (*Istuaeones*), kurių <...>. Žemių viduryje – hermijonai (*Hermiones*), kuriems priklauso svebai, hermundurai, chatai, cheruskai. Penktoji dalis – peuciniai, bastarnai, kurie ribojasi su anksčiau minėtais dakais. Garsios į Okeaną įtekančios upės yra *Guthalus* (Prieglius?, Nemunas?), *Visculus*, arba *Vistla*, *Albis* (Elbė), *Visurgis* (Vėzeris), *Amisis* (Emsas), *Rhenus* (Reinas), *Mosa* (Masas). [Krašto] viduje stūgo niekam prakilnumu nenusileidžiantys Hercinijos (Harco) kalnai“.

Ši ištrauka labai vertinga. Visų pirma pradėjęs nuo šiaurės, autorius vardija svarbiausias Germanijos upes. Pirmoji šiame sąrašė – Gutalas. Šią upę, iš esmės sekdamas Plinijumi, dar mini tik III a. pirmos pusės „Įdomybių“ rinkinio autorius Solinas [20, 2], kuriam Germanijoje tik trys upės vertos dėmesio: Gutalas, Elbė ir Vysla. Plinijaus pateiktas upių sąrašas labai tvarkingas: žiūrėdami į žemėlapi iš šiaurės ir Pamaryje pasukdami į vakarus išvardytas upes aptiksime būtent tokia tvarka. Tad galime būti tikri: Gutalas yra į šiaurę nuo Vyslos. Kokia tai upė? Galbūt Prieglius, galbūt ir Nemunas [21, 57]. Plinijus šiaurinę Germanijos pakraštį aprašo kiek netradiciškai: prie dviejų pagrindinių didžiųjų upių (Reino ir Vyslos) pridėta po vieną mažesnę – Masą į vakarus nuo Reino (34) ir Prieglių (Nemuną?) į šiaurę nuo Vyslos.

Žvelgdami į šį fragmentą turėtume pasakyti dar keletą dalykų. Čia mes pirmą kartą randame akivaizdžią informaciją ne apie Vyslos aukštupį, bet apie jos žiotis: liudijimai apie upių įtekėjimą į jūrą gali ateiti tik iš jūrinės ekspedicijos. Kartu Plinijaus dėstymas rodo, kad jis savo žinias jau ima iš žemėlapio arba susisteminto jūrų kelionės aprašymo: tai nėra savo akimis aprašomą kraštą mačiusio žmogaus liudijimas, kokį matėme, pavyzdžiui, Melos išsaugotame Kodano įlankos salų aprašyme.

Kitas labai svarbus šio pasakojimo elementas yra Vyslos vardo variantai (*Visculus sive Vistla*). Lotyniškuose (taip pat graikiškuose) šaltiniuose ši upė dažniausiai vadinama lotynizuota forma *Vistula*, Οὔιστοῦλα. Vis dėlto esama ir nevienodo vardo užrašymo. Panašių variantų su -k- rasime ir vėliau. Ta proga kalbininkai yra pateikę įdomių svarstymų. Pavyzdžiui, J. Udolphas įtakingosios enciklopedijos RGA straipsnyje „Weichsel“ [30, 357–359] teigia, kad, jo manymu, pats upės vardas *Wisłā esąs senos bendraindoeuropietiškos kilmės iš laikotarpio, kai baltų ir germanų kalbos dar nebuvo viena nuo kitos atsiskyrusios, tačiau vėlesnėje raidoje atsiradęs variantas su -skl- esąs būdingas baltų kalboms, o variantas

(34) Beje, puikiai vakarinę Germanijos pakraštį pažįstantis Plinijus sako, kad „Germanijos tautos gyvena iki pat Seldis (*Scaldis*) upės“ (IV, 98), kuri yra dar vakariau už Masą.

su -stl- – germanų. Jei pritaikytume tokius jo svarstymus turimoms žinioms apie Vyslą, galėtume kelti hipotezę, kad šio Plinijaus fragmento žinių pateikėjas, Vyslą pavadinęs *Visla (lotynizuota forma *Visculus*), apie Vyslą ir Prieglių / Nemuną kalbėjo baltiškai (35).

Kalbant apie Vyslos vardo etimologiją, reikėtų prisiminti, kad esama ir stiprios labai autoritetingų kalbininkų nuomonės, kad šis vardas turėtų būti laikomas baltiškos kilmės. Po truputį publikuojant Ženevos universitete saugomą rankraštinių F. de Saussure'o palikimą, buvo paskelbtas jo publikacijai parengtas, bet taip ir likęs nepublikuotas straipsnis apie Vyslos vardo etimologiją (36). Baltišką kilmę Vyslai skiria ir J. Otrėbskis [14].

VYSLOS ŽEMUPIO GYVENTOJAI

Labai įdomus Plinijaus fragmentas apie šiaurės Okeano (tad Šiaurės ir Baltijos jūros) salas.

Plinius *HN* IV, 13, 96–97: *Incipit deinde clarior aperiri fama ab gente Inguaeonum, quae est prima in Germania. mons Saevo ibi, immensus nec Ripaeis iugis minor, inmanem ad Cimbrorum usque promunturium efficit sinum, qui Codanus vocatur, refertus insulis, quarum clarissima est Scatinavia, inconperta magnitudinis, portionem tantum eius, quod notum sit, Hillevionum gente quingentis incolente pagis: quae alterum orbem terrarum eam appellant. nec minor est opinione Aeningia. quidam haec habitari ad Vislam usque fluvium a Sarmatis, Venedis, Sciris, Hiris tradunt, sinum Cylipenum vocari et in ostio eius insulam Latrim, mox alterum sinum Lagnum, conterminum Cimbris. promunturium Cimbrorum excurrrens in maria longe paeninsulam efficit, quae Tastris appellatur.*

„Toliau, pradėdant ingveonais (*Inguaeones*) (37), atsiranda aiškesnių žinių: jie yra pirmoji Germanijos tauta. Ten yra Sevo (*Saevo*) (38) kalnai, jie labai dideli, ne mažesni už Ripėjų kalnų grandinę; [besitęsdami] iki pat Kimbrų iškyšulio, jie sudaro labai didelę įlanką, vadinamą Kodanu (*Codanus*) (39), joje daug salų, iš kurių garsiausia – Skatinavia (*Scatinavia*). Jos dydis nėra nustatytas, tačiau žinomoje jos dalyje penkiuose šimtuose kaimų gyvena hilevijonų (*Hillevionum*) (40) gentis. Todėl ją vadina kitu pasauliu. Manoma, kad nemažesnė ir Eningija

(35) Prie panašios išvados yra priėjęs ir Z. Gołąbas: „Probably Pliny already used this form under the influence of Germanic or Baltic informants who were in touch with Roman merchants traveling for amber to the mouth of this river...“ [4, 252].

(36) Žr. [12, 167–172]. Šiame straipsnyje autorė supažindina ir su K. Būgos, J. Otrėbskio bei Z. Gołąbo Vyslos vardo etimologijomis.

(37) Anot Tacito (*Germ.* 2), germanai „garbina iš žemės kilusį dievą Tvistą ir jo sūnų Maną, germanų giminės protėvį ir įkūrėją. Manui jie priskiria tris sūnus, kurių vardais pasivadino gyventojai: arčiausiai Okeano – ingveonais, viduriniai – hermoniais, o likusieji – istveonais“ (vert. J. Mažiulienė). Be Plinijaus (IV, 99) ir Tacito, juos dar mini Plinijų pakartojantis Solinas [20, 1].

(38) Juos mini tik Plinijus šioje vietoje ir jį pakartojantis Solinas [20, 1].

(39) Tyrėjų nuomone, ši „labai didelė (*immanem*) įlanka“ gali būti tik Baltijos jūra.

(40) Kadangi visoje raštijoje hilevijonai minimi tik šiame fragmente, tai drąsiejį XIX a. vokiečių filologai Plinijaus žodžius *Hillevionum gente* perrašo į *illa Suionum gente* „garsioji svijonų gentis“. Mat jau yra daugiau mininčiųjų Skandinavijos svijonus. Apžvalgą žr. [1, 573–574].

(*Aeningia*) (41). 97. Kai kas pasakoja, kad joje iki pat Vyslos upės gyvena sarmatai venedai (42), skirai (43), girai (44) ir kad ten yra Kiulipeno (*Cylipenum*) įlanka (45), o prie įėjimo į ją – Latrės (*Latrim*) sala (46), o paskui iškart – Lagno (*Lagnum*) įlanka (47), besiribojanti su kimbrais. Ilgu pusiasaliu į jūrą driekiasi Kimbrų pusiasalis, kurį vadina Tastrais (*Tastris*).“

Pirmiausia Plinijus aptaria pietinę Skandinavijos pusiasalio dalį: *Saevo* kalnai galėtų būti tapatinami su Skandinavijos kalnais, Kodano įlanka šiuo atveju galėtų būti Baltijos jūra, o minima Skandinavijos sala ir yra pats Skandinavijos pusiasalis. Pirmojoje Plinijaus aprašymo dalyje esama nesklandumo: jis tvirtina, kad ingveonai (juos taip pat mini Tacitas) yra „pirmoji Germanijos gentis“. Vadinas, jie turi gyventi pietinėse Šiaurės jūros pakrantėse, kur įsivaizduoti didelius kalnus labai sunku. Juo labiau kad tos vietos buvo arti paties Plinijaus veikimo srities. Galbūt čia Plinijus kalba apie ingveonų pirmumą kokia nors kita, ne geografinė, prasme? Arba galbūt kalbama apie tai, kad tie patys ingveonai, kurie gyvena šiaurinėje Šiaurės jūros pakrantėje, taip pat gyvena ir pietinėje dab. Norvegijos pakrantėje? Kita vertus, teiginys: „ingveonai – pirmoji Germanijos tauta“ yra teisingas, jei žiūrėsime į rytus būdami, pavyzdžiui, kaip ir pats Plinijus, Žemėsiosios Germanijos provincijoje.

Mums įdomiausia teksto dalis prasideda 97 skirsnyje, kur autorius pradeda pasakojimą apie vienintelį kartą Antikos raštijoje minimą Eningijos (*Ainingijos*) salą. Panašu, kad toliau vardydamas įlankas ir salas, Plinijus remiasi neįvardytais graikiškais šaltiniais. Sunku pasakyti, kokie tie šaltiniai galėtų būti. Šis pasakojimas mums įdomus keliais požiūriais. Visų pirma aprašymas priklauso keliaujantiems jūra: turime salų ir įlankų pavadinimus (Kiulipeno ir Lagno įlankos, Latrės sala). Visame geografiniame aprašyme objektai vadinami rytų – vakarų kryptimi: pirma Vysla, paskui Kimbrų pusiasalis, o tarp jų, einant iš rytų į vakarus, – Kiulipeno įlanka, Latrės sala ir Lagno įlanka. Pagaliau, pirmą kartą greta Vyslos žiočių turime paminėtas kelias tautas: venedai, skirai ir girai. Turime patikslinimą, kad venedai esą sarmatai. Tiesa, kai kas tarp sarmatų ir venedų deda kablelį, tarsi būtų kalbama apie dvi skirtingas tautas (48). Vis dėlto manytume, kad čia Plinijus tiesiog pasako, jog venedai yra sarmatai ta prasme, kad jie gyvena ne tik rytiniame Vyslos krante, kuris, kaip jau matėme Melos atveju, vadinamas Sarmatija, kaip viskas, kas eina į vakarus

(41) Tik šioje Plinijaus aprašymo vietoje minima sala. Kur ją įkurdinti ir su kuo sutapatinti, visiškai neaišku.

(42) Venedų ar venetų vardu vadinamų tautų Antikos šaltiniai mini buvus daugelyje vietų – ir Mažojoje Azijoje, ir Italijos šiaurės rytuose, ir į rytus nuo Karpatų kalnų, pagaliau – prie Baltijos jūros. Čia minimi venetai turėtų būti baltai: panašių vietovardžių aptinkame nuo Ventės rago pietuose iki Ventos žiočių šiaurėje. Apie venedus žr. [10, 135–147].

(43) Čia skirai paminėti pirmą kartą istorijoje. Jie gana ryškiai bus matomi V a. pabaigoje: paskutinį vakarinės Romos imperijos imperatorių nuvertusio Odoakro motina priklausė šiai genčiai. Apie skirus plačiau žr. [6, 300–303; Odoakras (išn. 854) ir Skirai (išn. 856)].

(44) Hirai paminėti tik šioje vietoje ir niekur daugiau neaptinkami. Kaip dažnai panašiais atvejais atsitinka, tyrėjai mano, kad tai tiesiog klaida – tų pačių skirų dubletas. Žr. [32, 640–645, 641].

(45) Tik šioje Plinijaus aprašymo vietoje minima įlanka, kurią tyrėjai lokalizuoja, įvairiai dëliodami čia Plinijaus pateiktą informaciją.

(46) Latrės sala taip pat minima tik šiame Plinijaus tekste.

(47) Vienintelis Lagno įlankos paminėjimas – šiame Plinijaus fragmente. Tas pat ir su Tastrais – toliau paminėtu galbūt kokiu nors Jutlandijos pusiasalio iškyšuliu.

(48) Pavyzdžiui, klasikinis ir mūsų cituojamas C. Mayhoffo leidimas [18].

iki Reino – Germanija, bet ir vakariniame. Vis dėlto šiame aprašyme yra keletas keblumų. Pirmiausia – Eningijos sala. Tekste labai aiškiai pasakyta, kad „**joje** iki pat Vyslos upės gyvena“ (*haec habitari ad Vis<t>lam (49) usque fluvium*), vadinasi, turime suprasti, kad „Eningijos saloje“. Tačiau gali būti, kad šioje vietoje esama kokios nors lakūnos arba nelabai sėkmingo teksto sudūrimo, mat Plinijus kaip tik čia įveda dar vieną pasakojimo šaltinį (*quidam... tradunt*). Tačiau kad ir kur slypėtų klaida, greta Vyslos mūsų šaltinis pamini buvus kelias tautas (venedus, skirus ir girus), taip pat dvi įlankas (Kiulipeno ir Lagno) ir vieną salą (Latrę). Verta pažymėti, kad ir Pitėjas (jei pasiūlyta interpretacija teisinga), ir čia cituojamas anoniminis šaltinis kalba apie netoli nuo Vyslos žiočių esančią salą (Abalus, Eningija).

IŠVADOS

Kaip būtų galima apibendrinti pirmąjį romėnų pažinties su Vysla šimtmetį? Pradėkime nuo to, kad paradoksaliai galėtume sakyti, jog Vyslą romėnams atrado ... Cezaris. Mat, kaip jau sakytą ir tyrėjų ne kartą aptarta ir komentuota, būtent Cezaris Germanija pavadino kraštą į rytus nuo Reino, o jo gyventojus – germanais. Šitaip jis įtvirtino grynai geografinį ir teritorinį Germanijos krašto apibrėžimo principą. Būtent iš čia kilo klausimas apie kitas to krašto ribas: jei Reinas – vakarinė jo riba, Okeanas – šiaurinė, romėnams seniai pažįstamos Alpės – pietinė, tai kur yra rytinė jo riba? Tam tiktų kokie nors kalnai, jūros krantas ar upė. Mes nežinome, kaip ir kada tai atsitiko, bet šia riba buvo pasirinkta Vyslos upė. Plinijus kalba apie du geografinių žinių šaltinius – *negotiatores nostri*, mūsų pirkliai (VI, 140; 146; 149), ir *arma Romana*, romėnų ginklai (IV 97; 102; VI, 182) (50). Žinios apie Vyslą galėjo ateiti iš abiejų šių šaltinių: gintaro prekyba tarp Baltijos pajūrio ir Viduržemio jūros kraštų vyko jau keletą amžių. Kita vertus, Romoje nurimus pilietiniams karams, imperatorius Augustas, atrodo, bus nusprendęs, kad rytinę ir vakarinę Romos respublikos valdomų žemių dalis reikia sujungti platesne žemių juosta, ir todėl pradėjo daug išteklių pareikalavusius karus, kurie galiausiai prie Imperijos prijungė Iliriją, Dalmatiją ir Panoniją iki pat Dunojaus vidurupio (51). Kariaudami iš kariuomenės žiemos bazės Kornunte, romėnų karo vadai negalėjo neturėti informacijos apie žemių ruožą į šiaurę nuo Dunojaus, vadinasi, ir apie Vyslos aukštupio regioną. Ir kai Agripa I a. pr. Kr. pabaigoje tvirtai brėžia rytinę Germanijos ribą ties Vysla, atitinkamos geografinės žinios apie tą kraštą jau yra surinktos ir pasiekusios pačią aukščiausią kariuomenės vadovybę.

Taip pat matėme, kad romėnus pirmiau pasiekė žinios apie Vyslos aukštupį ir vidurupį (Agripa, Mela), ir tik Plinijus pradeda pasakoti apie Vyslos žemupį. Iš Agripos turime žinių apie sausumos ekspediciją, kuri nuo Vyslos į rytus nukeliavo apie 600 km, ieškodama stepės, laikytos to krašto riba, bet jos nepasiekusios. Iš Melos sužinome apie Vyslos vingį. O štai Plinijus jau turi žinių apie Vyslos žemupį iš mažiausiai dviejų šaltinių: vienas iš jų pamini į šiaurę nuo Vyslos esančią Gutalo upę, antrasis pasakoja apie netoli nuo Vyslos žiočių buvusią Kiulipeno įlanką, o į tarpą iki Jutlandijos pusiasalio dar įterpia Latrės salą ir Lagno įlanką.

(49) Šioje vietoje leidėjas C. Mayhoffas galėjo ir nesistengti žodyje *Vis<t>la* įterpti t. Galbūt čia Plinijus bus išsaugojęs tikrą senąjį upės pavadinimą.

(50) Aptarimą žr. [26, 229–230].

(51) *The plain remedy was to annex the hinterland as far as the Danube (from Carnuntum down to Singidunum) and round off the Roman dominion with a solid land mass, securing balance and stability. Hence an intelligible solution and a limit to expansion, whatever the vaticinations of poets or supporting arguments that enlist the world map of Marcus Agrippa* [26, 249; išsamėsi paaiškinimai p. 244–251].

Apžvelgti autoriai vieningai sako, kad Vysla yra rytinė Germanijos riba, tačiau nesutaria, kaip vadinasi nuo jos į rytus einantis kraštas. Matėme, kad Agripa jį vadina Dakija ir dar toliau į rytus už jos ieško beprasidedančios Sarmatijos. Mela tą kraštą vadina Sarmatija ir net nemėgina nusakyti rytinės jo ribos. Plinijus žino visus šiuos pavadinimus, bet, nepritardamas Agripai, nevadina jo Dakija, sakydamas, kad jam būtų mielesnis senasis Skitijos pavadinimas. Visais atvejais matome tą pačią pavadinimo konstravimo logiką: pietuose esantys ir romėnams gerai pažįstami iš tautų pavadinimų kilę vietovardžiai nukeliami į šiaurę.

Apie Vyslos apylinkių gyventojus pirmą kartą sužinome iš Plinijaus. Tiesa, apie Sarmatijos gyventojus pirmasis pradėjo pasakoti Mela, tačiau jo pasakojimas apie sarmatų moteris labiau dera stepių klajokliams nei tarp miškų įsikūrusiems Vyslos apylinkių gyventojams. Apie juos pirmasis papasakoja Plinijus, paminintis venedus, skirus ir girus.

Be kita ko, Plinijus pateikia ir šiokią tokią Vyslos žemupio pažinimo istoriją: jis pasakoja apie Pitėjo ekspediciją, referuoja graikų mokslininkų nuomones (Timėjas IV, 94, Ksenofontas Lamsakietis IV, 95), perteikia bent dviejų skirtingų jūrinių ekspedicijų duomenis. Pagaliau, Plinijaus pateiktos įvairios Vyslos vardo formos leidžia kelti hipotezę, kad bent jau ekspedicija, parvežusi į šiaurę nuo Vyslos tekančio Gutalo pavadinimą, galėjo turėti kontaktų su baltais.

Gauta 2019 11 12
Priimta 2019 12 12

Šaltiniai ir literatūra

- [1] ANDERSSON, Thorsten. Hilleviones. RGA. Bd. 14. Berlin, New York: De Gruyter, 1999, p. 573–574.
- [2] BECKERS, Wilhelm Josef. Die Völkerschaften der Teutonen und Kimbern in der neueren Forschung. *Rheinisches Museum für Philologie*, Neue Folge, 1939, Bd. 88, H. 1, p. 52–92.
- [3] CASSON, Lionel. Appendix 2: Distances. *The Periplus maris Erythrae*. Text with Introduction, Translation and Commentary by L. Casson. Princeton University Press, 1989, p. 278–282.
- [4] GOŁĄB, Zbigniew. *The Origins of The Slaves. A Linguist's view*. Columbus (Ohio): Slavica Publisher, 1991.
- [5] JANSSENS, Em. Das Skager Rak und Südsandinavien bei den Geographen des Altertums. *Geographische Zeitschrift*, 1939, Jahrg. 45, H. 4, p. 139–143.
- [6] JORDANAS. *Apie getų kilmę ir žygius*. Iš lotynų kalbos vertė V. Gerliakienė. Įvadą, lotynišką teksto redakciją ir komentarus parengė D. Alekna. *Christiana tempora IV*. Vilnius: Žara, 2017.
- [7] KABELKA, Jonas. *Baltų filologijos įvadas*. Vilnius: Mokslas, 1982.
- [8] KIDD, Ian G.; EDELSTEIN, Ludwig (eds.). *Posidonius, The Fragments*. Vol. I. Cambridge University Press, 1972.
- [9] KLOTZ, Alfred. Die geographischen *commentarii* des Agrippa und ihre Überreste. *Klio*, 1931, 24, p. 1–22, 22–102.
- [10] LAUČIŪTĖ, Jūratė Sofija. Tacito Venetai = vakarų baltai? Faktai ir hipotezės. *Baltistica*, 2009, XLIV(1), p. 135–147.
- [11] LIVIUS. *Ab urbe condita, Libri XLI–XLV*. Ed. J. Briscoe. Stuttgart: Teubner, 1986.
- [12] MARCHESE, Maria Pia. Sur le nom Allemand de la Vistule (BGE, Arch. de Saussure 384/10). *Cahiers Ferdinand de Saussure*, 2013, No. 66, p. 167–172.
- [13] NUSSE, Hans-Jörg; MARX, Christian; LELGEMANN, Dieter. *Germania magna – Ein neuer Blick auf eine alte Karte. Entzerrte geographische Daten des Ptolemaios für die antiken Orte zwischen Rhein und Weichsel*. *Germania*, 2011 (2013), 89, p. 115–155.

- [14] OTREBSKI, Jan. Wisła 'Vistula'. *Lingua Posnaniensis*, 1960, 8, p. 254–261.
- [15] *Oxford Latin Dictionary*. Ed. by P. G. W. Glare, et al. Oxford: Oxford University Press, 1982.
- [16] *Panegyrici Latini*. Oratio 9 (IV): *Eumenii pro instaurandis scholis oratio*. Ed. W. Baehrens. Lipsiae: Teubner, 1911, p. 248–262.
- [17] PLINIUS MINOR (Caius Plinius Caecilius Secundus). *Epistulae*. Ed. M. Schuster. Lipsiae: Teubner, 1958³.
- [18] PLINIUS, C. Secundus. *Naturalis Historiae Libri XXXVII*. Vols 1–5. Ed. C. Mayhoff. Lipsiae: In aedibus G. Teubneri, 1892–1909.
- [19] POMONIUS MELA. *Description of the World*. By F. E. Romer. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998.
- [20] RANKE, Klaus; WENSKUS, Reinhard. Abalus. *RGA*. Bd. 1. Berlin–New York: De Gruyter, 1973, p. 5–6.
- [21] RASCH, Gerhard. *Antike geographische Namen nördlich der Alpen*. Mit einem Beitrag von Hermann Reichert: „Germanien in der Sicht des Ptolemaios“. Ed. S. Zimmer. *RGA*, Ergänzungsbände 47. Berlin, New York: De Gruyter, 2005.
- [22] REICHERT, Hermann. Der 'Neue Hoops'. *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 2000, Bd. 131, H. 1, p. 1–19.
- [23] REICHERT, Hermann. Metuonis. *RGA*. Bd. 20. Berlin–New York: De Gruyter, 2002, p. 1–4.
- [24] SCHNABEL, Paul. Die Weltkarte des Agrippa als wissenschaftliches Mittelglied zwischen Hipparch und Ptolemaeus. *Philologus*, 1935, 90, p. 405–440.
- [25] STICHTENOTH, Dietrich. Abalus und die Nerthusinsel. *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 1955, Bd. 86, H. 3, p. 161–192.
- [26] SYME, Ronald. Military Geography at Rome. *Classical Antiquity*, 1988, 7(2), p. 227–251.
- [27] TACITAS. Germanija. Vert. J. Mažiulienė. In: Publijus Kornelijus TACITAS. *Rinktiniai raštai*. Iš lotynų k. vertė D. Dilytė ir J. Mažiulienė. Vilnius: Vaga, 1972.
- [28] TIMPE, Dieter. Germanen, Germania, Germanische Altertumskunde: A. Germanen, historisches. *RGA*. Bd. 11. Berlin, New York: De Gruyter, 1998, p. 183–243.
- [29] UARRO, Marcus Terentius. *Res rusticae*. Ed. G. Goetz. Lipsiae: Teubner, 1929.
- [30] UDOLPH, Jürgen. Weichsel, Namenkundlich. *RGA*. Bd. 33. Berlin, New York: De Gruyter, 2006.
- [31] UEGETIUS, P. Flavius Uegetius Renuatus. *Epitoma rei militaris*. Ed. A. Önnersfors. Stuttgart–Leipzig: Teubner, 1995.
- [32] ZIMMER, Stefan; CASTRITIUS, Helmut. Skiren. *RGA*. Bd. 28. Berlin–New York: De Gruyter, 2005, p. 640–645, p. 641.

DARIUS ALEKNA

From Agrippa to Pliny: The Vistula in Roman Geographical Writings from the First Century AD

Summary

The article deals with all known early testimonies about the Vistula River up to the end of the first century AD, together with some linguistic and archaeological data. The conducted research leads to several conclusions.

First references to the Vistula were connected to the fact that it was mentioned as the eastern boundary of Germania. It is known that the idea to delimit Germania geographically belonged to Caesar who thought that the Rhine was its western boundary. Such delimitation raised a question about its eastern boundary. Reading the fragments of Agrippa's geographical *Commentaries* we can conclude that he was the first to designate the Vistula as the eastern boundary of Germania. All subsequent geographical tradition followed him, although Tacitus, who had known the region better, was sceptical on this matter.

Looking at the chronology of the increasing amount of data on the Vistula, we can observe that the upper reaches of the Vistula (Agrippa mentions an expedition looking for the eastern boundary of Dacia) and its middle reaches (Mela mentions a crook of the Vistula) were known to Romans first, and only later we find data on its lower reaches. Pliny mentions the River Guttalus falling into the Ocean to the north of the Vistula. Also, he is the first to mention the inhabitants of the lower reaches: Veneti, Sciri, and Giri. His sources had linguistic contacts with the Balts living in that region. Such a chronology might be explained by the Romans' military actions in the middle reaches of the Danube and the establishment of the winter military base in Carnuntum.

The known sources show that Roman geographers disagreed on the name for the region situated to the east of the Vistula. Agrippa named it Dacia, Mela described it as Sarmatia, and Pliny preferred the name of Scythia. In all cases, the logic for choosing the name is clear. The names of the southern regions, which were well known to the Romans, had been moved to the north. Summarizing the major part of different knowledge, Pliny presents some elements from the history of discovery of the lower reaches of the Vistula. He knows about Pytheas' expedition and gives an account on the opinions of the Greeks. Furthermore, his accounts allow reconstructing at least two marine journeys to the lower reaches of the Vistula.

Keywords: Vistula, geography, Agrippa, Mela, Pliny